

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נג, תשס"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עוד לעניין "נראָה לי" לשון הווה

במאמרו "נראָה לי – נראָה לי" (לשונונו לעם נ [תשמ"ט] ד, עמ' 190–193) העלה יצחק צדקה את הסברה שההגייה הלא תקנית המקובלת של צורות הפועל בהווה נראָה, נעָשָה, נבָּה וכדומה ("זה לא נראָה לי"; "הולך ונעָשָה חושך"; "הבית הולך ונבָּה") מקורה ברצון הבלתי מודע של דובר העברית לבדל בין צורות ההווה הללו לצורות עתיד מדברים בבניין קל (אנחנו נראָה, אנחנו נעָשָה, אנחנו נבָּה).

בשורות אלו אני מבקש להפנות את תשומת הלב לדברים אלו ממש שכתב ר' יעקב עמדין בחיבורו "לוח ארש" שיצא לאור לפני כמאתיים וחמישים שנה.

הספר "לוח ארש" שני חלקים לו, ושניהם דברי השגה חריפים על סידור "בית תפלה" של ר' זלמן הענא (להלן: רז"ה), ובעיקר על החיבור "שערי תפלה" הנלווה אליו. "שערי תפלה" עצמו הוא בעיקרו ספר השגות של רז"ה על סידורם של ר' עזריאל ובנו ר' אליה מווילנא.¹ והנה במסכת אבות (הנדפסת כידוע בסידורי התפילה האשכנזיים) ניקדו ר' עזריאל ור' אליה: "ונעָשָה [העוסק בתורה] כמעין המתגבר" (אבות ו, א),² ועל כך יצא רז"ה והשיג בזה הלשון:

ונעָשָה כמעין המתגבר השי"ן בסגו"ל כמשפט לשון זכר מבינוני נפעל, ועל ידי רבי עזריאל ורבי אליה נדפס ונעשה בקמץ השי"ן וטעות הוא, כי מה שהוא בקמץ מזה המשקל לשון נקבה הוא מה שלא יצדק בנדון דידן.³

1. כל אלו חיבורים בני המאה הי"ח. וראה עליהם במאמרי "דקדוקי לשון התפילה ומסורות אשכנזיות בלשון חז"ל העולות מהם", לשונונו סב (תשנ"ט), ג-ד, עמ' 257–283, ובעיקר עמ' 259–261 שם.
2. פרק זה של מסכת אבות, הנקרא "פרק קניין תורה", אינו מגוף המסכת, אך בדפוסים המשנה הוא מסתפח אליה כפרק השישי שבה.
3. ספר שערי תפלה, יסדו [...] שלמה זלמן [...] כ"ץ [...] מק"ק הענא, יעסניץ תפ"ה, סימן רצג (ונדפס עתה מחדש בתוך לוח ארש, מהדורת דוד יצחקי [להלן, הערה 8], עמ' רפו).

יצוין שהשגתו זו של רז"ה דומה להפליא בלשונה לדברים שכתב ר' שבתי סופר בסידורו, כמאה שנים ויותר לפניו, אלא שדייק ר' שבתי יותר מרז"ה, ולא פירש את הצורה **נעשה** הקמוצה כצורת נקבה בלבד אלא כתב: "כי כאשר תנקד השי"ן בקמ"ץ אז הוא פעל עבר לזכר או בינוני לנקבה", ואף הוסיף וציין למה שכתב בזה הרד"ק "במכלול באבן השביעית בפירוש פסוק אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה (קהלת ח')",⁴ וראה על דברי רד"ק אלו עוד להלן.

והנה בניגוד גמור לדבריו אלו שב"שערי תפלה", בסידורו "בית תפלה" (נדף עג ע"ב) ניקד רז"ה כבסידורם של ר' עזריאל ור' אליה: "וְנַעֲשֶׂה כמעין המתגבר" בשי"ן קמוצה, ועל כך כתב ר' יעקב עמדין:

ונעשה. נקד קמץ, איני יודע אם בשגגה אם במתכוון וחזרה היא, כי לא שמר מוצא שפתי קולמוסו בשערי תפלה שלו, שם כתב שצ"ל בסגול לשון בינוני, איברא מחינא ליה אמוחא⁵ בלוח ארש ח"א,⁶ שאין כלל זה צודק כמ"ש מן הכתוב "ה' נראה" ובקהלת כל "נעשה" שבו קמוצים, וידוע שדבר החכם בהווה תחת השמש. לכן ודאי הוא הנכון יותר שלא יתחלף בנו"ן האיתן ברבים מדברים בעדם, ועיין שאילת יעבץ (סימן קי"ד⁷).⁸

הזכיר כאן ר' יעקב עמדין את לשון הכתוב "כי היום ה' נראה אליכם" (ויקרא ט, ד) שהוא לשון עתיד קרוב,⁹ והוסיף וציין ללשונות "נעשה" שבקהלת

4. סדור... שבתי סופר, מהדורת יצחק סץ ואחרים, ג, בלטימור תשס"ב, עמ' 617.
5. על פי מגילה יט ע"ב. מילולית: "אולם הפינו על מוחו", ופירושו: סתרנו את דבריו.
6. הערת המהדיר שם: "בחלק א' לא מצאתי, ונראה שהכוונה לנידון נהיה שציין עליו בחלק א' ס"י תמג".
7. "שאילת יעבץ" הוא אחד מחיבורי תשובותיו של ר' יעקב עמדין. בסימן קד שם דן בהרחבה בנוסח ברכת הנהנין "שהכל נהיה בדברו", ודחה דקדוקם של כמה פוסקים שהגיות **נהיה** בקמץ, היינו לשון עבר, נראתה להם לשון גידוף כלפי שמיא, כאילו רק בעבר הכול נהיה בדברו ולא כן בהווה חלילה, ומשום כך תבעו להגות שהכול **נהיה** בדברו. ר' יעקב עמדין מקיים שם לשון נהיה ומבאר מדוע ראוי הוא להיות בלשון עבר. עוד הוא מעיד שם על אביו, החכם צבי, "ששחק בלעג הרבה על האומרים בסגול". תשובה זו הובאה בכלל תשובותיו של ר' יעקב עמדין בענייני דקדוק הלשון שליקט יצחקי וסיפחן אל מהדורתו ל"לוח ארש", טורונטו תשס"א, עמ' שצד ואילך.
8. לוח ארש, ב, סימן קצה. מהדורת יצחקי, עמ' ריב.
9. וראה רשב"ם על אתר: "כי היום ה' נראה ויוציא אש מן השמים להקטיר קרבנות". אכן ספורנו פירש לשון עבר: "כבר נראה במעשי ידיכם".

שכולן לשון הווה לשיטתו, שהרי "דיבר החכם בהווה תחת השמש", היינו בהנהגת העולם. ואכן תשע לשונות נַעֲשָׂה הן בקהלת, ואלו הן:

- ונתתי את לבי לדרש ולתור בחכמה על כל אשר נַעֲשָׂה תחת השמים (א, יג)
- וטוב משניהם אשר עָדָן לא היה, אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נַעֲשָׂה תחת השמש (ד, ג)
- את כל זה ראיתי וְנָתַן את לבי לכל אשר נַעֲשָׂה תחת השמש (ח, ט)
- אשר אין נַעֲשָׂה פתגם מעשה הרעה מהרה (ח, יא)
- יש הבל אשר נַעֲשָׂה על הארץ (ח, יד)
- כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נַעֲשָׂה על הארץ (ח, טז)
- כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נַעֲשָׂה תחת השמש (ח, יז)
- זה רע בכל אשר נַעֲשָׂה תחת השמש (ט, ג)
- ויחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נַעֲשָׂה תחת השמש (ט, ו)

כשאתה מעיין בתשעת הפסוקים האלה אתה רואה שאכן רובם ככולם מדברים בנעשה בהנהגתו של עולם - "על הארץ", "תחת השמים" או "תחת השמש". בכתוב אחד בלבד "אשר אין נַעֲשָׂה פתגם מעשה הרעה מהרה" (ח, יא) לא נזכר אחד מאותם ביטויים המורים על הרגילות, אולם לשון הווה משתמעת ממנו ובו, משלילת הפועל נַעֲשָׂה בלשון "אין". ולא בכדי נזקק רד"ק לבאר אותו, ונדחק לפרש בו לשון נַעֲשָׂה שהוא הווה נקבה מצד המילה רָעָה הנזכרת בפסוק:

וכן אמר נעשה לשון נקבה, כי מפני מלת אין נאמר כי נעשה בינוני לנקבה, שאלו היה נפעל עבר לזכר היה אומר לא נעשה, כי מלת אין לא תפול על העוברים [...] ואמר נעשה לשון נקבה על הרעה שזכר שהוא לשון נקבה.¹⁰

לא כן ר' יעקב עמדין, שכשם שלשון נִרְאָה שבספר ויקרא מתפרשת לו לשון הווה כך מתפרשת לו גם לשון נַעֲשָׂה שבקהלת (שלא כרד"ק), והוא אף מודיע מה טעם נשתנו צורות אלו שעי"ן הפועל שלהן קמוצה ואינה סגולה: "שלא יתחלף בנויין האיתן ברבים מדברים בעדם". הוא אשר אמרנו: הם הם הדברים שהעלה יצחק צדקה במאמרו הנזכר, כמאתיים וחמישים שנה אחרי ר' יעקב עמדין.

10. ספר מכלול, מהדורת ריטנברג, ליק תרכ"ד, ח ע"ב.